

Doğu-Batı Ayrımı Üzerinden Türkiye’de Kent Planlama Süreci

Eray Kara¹

Ece Bengi Tüfekçioğlu²

Özet

Türkiye’de kent planlama süreçleri, Doğu ve Batı arasındaki tarihsel, kültürel ve sosyolojik farklılıkların etkisiyle şekillenmiş, bu durum kentsel gelişimde derin bir ikilik yaratmıştır. Batı’da kapitalizmin ve rasyonel otoritenin gelişimi, planlama kültürünün temellerini atarken, Doğu’da kolektif mülkiyet, geleneksel otorite ve esnek zaman-mekân algısı, planlama süreçlerinin daha parçalı bir yapı sergilemesine neden olmuştur. Bununla birlikte Türkiye, modernleşme çabalarına rağmen, tarihsel olarak Doğu toplumu karakteristiğini taşımakta, bu durum kentleşme süreçlerine doğrudan yansımaktadır. Bu nedenle, kent planlama sürecinin önemli aşamalarından biri olan Ankara’nın planlı bir başkent olarak imarı; kırsal alışkanlıkların kentlere taşınması, gecekondulaşma, sınıfsal bilincin eksikliği ve merkezi otoritenin baskın yapısı gibi nedenlerden dolayı görece başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Hayatın her alanında olduğu gibi kentleşme sürecinde de yönetici elitlerin Batılı modelleri uygulama çabaları, halkın feodal yapılar ve geleneksel normlara bağlılığı nedeniyle sekteye uğramıştır. Bu çalışmada ise, Türkiye’deki kent planlama süreçlerindeki aksaklıkların temelinde, otoriter yönetim anlayışı, kentlilik bilincinin eksikliği ve mülkiyet problemlerinin yattığı savunulmaktadır. Bu anlamda, gecekondulu sorunu ve rant odaklı dönüşüm projeleri, planlamanın etkinliğini baltalayan yapısal sorunlar arasında yer almaktadır. Aynı zamanda Türk toplumunun zaman ve mekân algısındaki esneklik, Batılı normların rasyonelliği ile keskin bir tezat oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’nin kentsel planlama kültürünü geliştirmek için Batılı normların esas alınmasının yanı sıra bu normların yerel dinamiklere uygun şekilde yeniden yorumlanması gereklidir. Bu yorumlama yapılırken, Türkiye’nin özgün sosyo-kültürel yapısını dikkate alan bir planlama anlayışı geliştirilmesi elzemdir.

1 Arş. Gör, İstanbul Arel Üniversitesi, eraykara@arel.edu.tr, 0000-0002-0057-8625

2 Arş. Gör, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, ecebengi.saglamcer@medeniyet.edu.tr, 0000-0001-8375-231X

Giriş

Artı değer toplandığı ve paylaşıldığı yerler olarak kentler, Sanayi Devrimi sonrasında farklı bir boyut kazanmıştır. Başta İngiltere olmak üzere, Kıta Avrupası ve Kuzey Amerika ülkelerinde kentlerin fabrika üretimiyle birlikte gelişmesiyle görülen “sanayi kentleri”, çevresel problemlerin yanı sıra ekonomik, kültürel ve sosyal konularda da pek çok sorunun temelini oluşturmuştur. Bu sorunların çözümü için, 20. yüzyılın başlarından itibaren “kent planlaması” kavramı altında çok sayıda çalışma yapılmış ve kentlerin yaşanabilir hale gelmesi hedeflenmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı ülkelerindeki kentler, bir plan doğrultusunda şekillenmiş ve büyümeleri sınırlandırılmıştır. Bugün de kentlerin direncinin arttırılması, akıllı kentlerin kurulması ve sürdürülebilirlik gibi konularda çalışmalar yapılmaktadır. Batı ülkelerindeki kentlerde birbirine benzer süreçler yaşanması; üretim tarzı ve buna bağlı olarak planlama kültürünün gelişmiş olmasının yanı sıra sömürgecilikle birlikte gelen büyük zenginlik ile de yakından ilişkilidir.

Türkiye’de ise kentleşme olgusu, 19. yüzyıl itibariyle İstanbul merkezli olarak gelişmeye başlamıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında ise modern Türkiye’nin yeni başkenti Ankara olarak belirlenmiş ve başkent Ankara’nın imar süreci planlı olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda, Ankara’nın imar süreci Türk kentleşmesinin ilk planlı hareketidir. İkinci Dünya Savaşı’nın başlangıcı olan 1939 yılına kadar, aksayan yönler olsa dahi, Ankara’nın planlı kentleşmesi diğer şehirlere de örnek teşkil etmiştir. Dünya Savaşı’nın etkisi ve savaş sonrası 1947 Planı ile birlikte Türkiye’de planlama olgusunun göz ardı edilmesi ile kırdan kente göç süreci beraber şekil almaya başlamış ve birbirini tetiklemiştir. Bu göç dalgaları ile birlikte, kentlerin nüfusu hızla artmış ve kentleşme kontrolsüz bir hâl almıştır. 1960’larda Türkiye, yeniden planlı döneme geçiş yapsa da kentlerde hızlanan düzensiz göçün getirdiği gecekondulaşma, altyapı problemleri, çevre kirliliği gibi pek çok sorun ile mücadele konusunda eksik kalmıştır. Kentsel sorunların çözümüne ilişkin mücadeledeki eksiklik, günümüzde etkisini daha da hissettirmektedir.

Literatürde Türkiye’deki kentlerin sorunlarını teknik anlamda inceleyen ve çözüm önerileri sunan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, Cumhuriyet Dönemi kentleşme sürecinin hangi nedenlerden dolayı başarısız olduğuna ilişkin tarihsel arka planı açıklamayı hedefleyen çalışmaların sayısı ise oldukça azdır. Türkiye’deki kentlerin planlamasındaki temel sorun sadece yönetim eksikliği midir? Yoksa, tarihsel süreçte Türk toplumunun planlama kültürünün gelişmemiş olması kentlere de mi yansımaktadır? Bu soruların cevabını ararken ve günümüzde İstanbul, Ankara, Bursa, Adana, Antalya

gibi büyükşehirlerin kentleşme öykülerini ve düzensiz kentleşmelerini anlamaya çalışırken yalnızca şehirlerin kendi yapılanmalarına değil, toplumsal kentleşme anlayışına da bakmak gerekmektedir.

Çalışmanın ön kabulü, Türkiye'nin bir Doğu toplumu olduğudur. Geleneksel tarih yazınında Doğu-Batı arasında köprü görevi görme misyonu da yüklense de hem Türkiye'nin tarım toplumu geçmişı hem de Osmanlı Devleti ve İslam geleneğinin etkisi Türkiye'nin Doğu toplumu algısına daha fazla uyduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Batılılaşma temel hedef olarak görülse de hiçbir zaman kültürün “yozlaşmaya uğraması” istenmemiştir. Bozdoğan bu durumu, “Cumhuriyet liderleri, modernlik deneyiminin merkezinde yatan ‘yabancılaşma’ ve bireysel öznellik hislerini ithal etmeden Batı'nın formlarını, kurumlarını ve hayat tarzlarını ithal etmek istiyorlardı” şeklinde ifade etmiştir (Bozdoğan, 2012: 254). Bu anlamda, Batı'nın kurumlarının örnek alınması, kılık-kıyafet tarzının benimsenmesi, Latin alfabelerinin kullanılması gibi pek çok Batılılaşma hamlesi de aslında Türk toplumunun kendisini geliştirmek istemesiyle yakından ilişkilidir. Bu durum, günümüzde Avrupa Birliği'ne giriş sürecindeki müzakereler ve açılan fasıllara ilişkin atılan adımlarda açıkça görülmektedir. Ancak en nihayetinde; M. Kemal Atatürk'ün de söylediği gibi “Biz Türkiyalılar Asyai bir milletiz, Asyai bir devletiz” (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 1998: 297) ifadesi çalışmada esas alınan temel düşüncedir.

Kentlerin planlanması ve gelişim süreçleri incelendiğinde de Türkiye'nin Doğu toplumunun bir parçası olduğuna anlaşılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, öncelikle Doğu ve Batı toplumlarında planlama meselesi; üretim tarzı, mülkiyet, otorite, zaman ve mekâna bakış açısı ve merkez-çevre diyalektiği gibi hususlar üzerinden incelenecektir. Daha sonra ise Türkiye'deki kentleşme süreci, planlama kavramı ile birlikte yorumlanacaktır. Çalışmanın temel varsayımı ise; temel kurumlarının Batı'dan ithal edildiği kentsel yönetim anlayışının aslında Türk kültürünü tam olarak yansıtmadığı ve Türkiye'nin kendine özgü bir anlayış geliştirmesi gerekliliğine ilişkindir. Bu varsayım, Batı'dan bir kopuşu ifade etmemekte, sadece yapısal olarak katı bir planlama anlayışının Türk kültürüne uyumlu olmadığı düşüncesine dayanmaktadır. Bir kopuş olmadığının ifade edilmesindeki neden ise, gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de kentlerin evrensel normlara uygun bir şekilde planlanabilmesi için Batı'nın kurumlarına duyulan ihtiyaçtır. Bu kurumsal yapının Türklere uygun bir şekilde yeniden ele alınması ise, kentsel planlamanın sağlıklı bir gerçekleştirilmesinin yegâne çözümüdür.

1. Doğu ve Batı Toplumlarında Planlamayı Etkileyen Unsurlar

Toplumların “Doğu” ve “Batı” şeklinde incelenmesinin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu ayrımın ortaya çıkışının özellikle sömürge hareketleriyle başladığını öne sürmek yanlış olmayacaktır. Hammadde arayışı ile dış topraklara açılan bir Batı ve kaynak bolluğu içerisindeki Doğu figürü tarih okumalarında sıklıkla karşılaşılan bir tanımlamadır. Yalnızca coğrafi ayrılıklara atıf yapmayan Doğu-Batı ayrımı temelinde modern Batı ve uygarlaşmamış bir Doğu ortaya koymaktadır. Doğu toplumlarının “Doğu (Şark)” olarak isimlendirilmesinin dahi Batı kaynaklı olduğu görülmektedir. Tam olarak neresi olduğu hususunda bile kesinlik olmayan Doğu kimi zaman bir toprağı, kimi zaman zihniyeti, kimi zaman da geri kalmışlığı ifade etmektedir (Said, 2025: 11-18). Özellikle 16. yüzyıldan itibaren Doğu toplumları ile teması başlayan modern Batı toplumları yüzyıllar içerisinde Doğu hakkında tanımlama yapabilecek raddeye ulaştırmış ve “öteki” olarak konumlandığı Doğu’yu “durağan”, Batı toplumunu ise “dinamik” olarak vurgulamıştır (Sunar, 2012: 113).

Temelinde ideolojik bir ayrım olan Doğu-Batı meselesini tümüyle yok saymak yanlış olacaktır. Tarihsel süreçler her toplumun ilerlemesinde farklılıklar doğururken kültürün ve coğrafyanın etkisi yadsınmamaktadır. Fikirsal ayrılıklardan uzaklaşıldığında benzer toplumların pratiklerinin de benzer yanlarının olduğu görülecektir (Chakrabarty, 2000: 110). Aile bağları, çocuk yetiştirme, toplumsal normlar gibi benzerliklerin yanı sıra bu çalışmanın konusu olan planlama hususunda da toplumsal paralellikler gözlenebilmektedir. Bu paralellikler yalnızca zamanında değil, geleneksel modernliğin birleşiminde de baş göstermektedir. Bahsi geçen noktalardan hareketle geleneksel değerlerin kent planlamalarına etkisi de Doğu-Batı toplumlarında farklılaşmaktadır.

Hareketle ve yenilikle kendini özdeşleştiren Batı düşüncesi bahsi geçen dinamizmi özellikle Sanayi Devrimi sonrası hızlanan üretim ilişkilerine de yansıtmıştır. Kendini kapitalizm ile tanımlayan Batı (Sezer, 2018: 97-104), sermayedarın kârına odaklı üretim biçiminde işçi yönetimi, hammadde sorunu, üretim zamanının hesabı gibi konular burjuvanın gündemine girmiştir. Marx’ın kullanım değerinden daha fazlası olarak tanımladığı artı değer imkânı (Marx, 2011: 188) için üretimin tektipleşmesi ve çıkabilecek sorunların öngörülmesi ise belirli bir planlama yetisi gerektirmektedir. İktisadi ilişkiler temelli tanımlanan Batı toplumları üretim tarzını düzene sokma gayesiyle planlamacı davranışı, emeğin değere dönüştüğü alanlar olan kentlere de yansıtmıştır (Lefebvre, 2014: 22-23). Bu kentler, sanayi üretimi ile birlikte gelişen ve bu nedenle pek çok sorunu da içerisinde barındıran

mekânlar olmasına karşın, 20. yüzyıl itibarıyla “kent planlamaları” ile birlikte üretimi destekleyici çevre koşullarına ulaşmıştır. Bu durum, Batı’nın planlama anlayışının dinamik olduğuna yönelik değerlendirmeleri güçlendirmektedir.

Doğu-Batı ayrımına ilişkin bir diğer husus da zaman ve mekâna bakış açısı ile ilgilidir. Tüm ilişkilerin çalışma hayatı üzerinden şekillendiği Batı toplumlarında özellikle Fordist üretim tarzının getirdiği mesai saatinin de iş hayatına entegre oluşuyla yirmi dört saatten oluşan gün çizgileri ayrılmış (Raff, 1988: 387), etkinlikler çalışma hayatına göre planlanırken bir yandan da yaşanan mekânlar dönüşmeye başlamıştır. Doğu kültüründe ise Batı’nın aksine zamanın ikindi, kuşluk vakti gibi daha esnek parçalara ayrıldığı görülmektedir. Bu bağlamda zaman anlayışının toplumların kültürüne göre değişmesi zaman yönetimini de belirlemektedir (Akbulut, 2002: 40).

Modern üretim tarzını oluşturan bu planlı davranışlar örüntüsü bir yandan Batı toplumunun kültürüyle uyurken bir yandan da yeni bir çağdaş Batı anlayışı ortaya koymaktadır. Yeni Batı sosyal hayatını ve yaşam düzenini çalışma şartlarına göre ayarlamak durumundayken zamanla yeni kentleşme ve sosyal hayat düzeni öğrenilmiş hâle gelmiş ve Batı kültürünün özellikleri haline dönüşmüştür. Bu anlamda zaman ve mekân mefhumları rasyonelleşmiştir. Erdoğan ve Övgün’e göre ise, “insanın araç ve zaman üzerinde tahakküm kurma isteği plan yapmasının da ilk nedenidir” (Erdoğan ve Övgün, 2018: 54). Batı, bu tahakkümü planlama ile kurmuş ve en önemli araçlardan biri olan kentsel yaşam mekânlarını dönüştürmüştür. Doğu’da ise zamanın muğlaklığı hem planlamaya ilişkin kültürü hem de mekânları dönüştürme isteğini etkilemiştir. Örneğin günümüzde, aynı ölçekteki doğal afetlerin Batı’ya göre Doğu’yu daha fazla etkilemesinin sebebi de mekân üzerinde tahakkümün kurulamamasından kaynaklanmaktadır.

Doğu-Batı arasındaki planlama anlayışının farklılığına ilişkin bir diğer önemli husus da özel mülkiyet kavramının içeriğine ilişkindir. Marx, Doğu toplumlarını tanımlarken üretim araçlarında, yani toprakta özel mülkiyetin olmayışının ve bireyin özgürlüğünü kazanamadığından ötürü sınıf mücadelesinin ortaya çıkmamasının altını çizmektedir. Devleti toprağın tek sahibi olarak konumlandığı Doğu yapılanmasında, bireyin toprağın mülkiyetine değil, kullanım hakkına sahip olduğunu vurgulayan Marx, bireyin topluma bağımlı olduğunu ve bu bağımlı olma hâlinin toplumda durağanlığa yol açtığını söylemektedir (Sunar, 2012: 111). Yalnızca topluma değil, yöneticiye de bağımlılığı getiren bu sistemin Batı tarzı kapitalist üretim biçiminde olmayışı Marx’a göre burjuva sınıfının oluşmamasındandır. Osmanlı Devleti örneğinde de özellikle merkezi yapıyı koruma amaçlı ortaya

çıkan ve devletin mülkiyet haklarını elinde tuttuğu, yalnızca babadan oğula devrin mümkün olduğu toprak sistemi görülmektedir (Genç, 1989: 178).

Bu mülksüzlük hem burjuva sınıfının ortaya çıkışını engellerken hem de yönetimi kolaylaştırmış ve yöneticinin konumunu sağlamlaştırmıştır. Karpat’ın vurguladığı üzere 19. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti’nin toplumsal yapısında bir yandan bürokrasi ağırlıklı bir merkezileşme oluşurken bir yandan da Batı ile temasların artışıyla ve özellikle yabancı sermayenin ülkeye girişi ile özel mülkiyet artmaya başlamıştır. Özel mülkiyetin gelişmesi ile beraber bireyci bir yapıya dönüşmeye başlayan Osmanlı toplumu geleneklerine bağlıdır ve kültürünü koruma açısından da muhafazakârdır. Devletin toplumdaki etkisi Osmanlı Devleti’nin ilk zamanları kadar keskin olmasa da hem Türk hem de Osmanlı geleneğinden devam eden devlet geleneği bireylerin üzerindeki etkisini sürdürmektedir (Karpat, 2014: 7-11; Keyder, 2013: 15-35).

Konuya ilişkin bir diğer ayrım da egemenlik ve otorite kavramına bakış ile ilgilidir. Bu bağlamda, “egemenlik” kavramı en temelinde bir kişi ya da gruptan gelen emirlere aynı topluluğun üyesi olan bireylerin kabul göstermesi olarak tanımlanabilmektedir. Egemenliğin kuruluşu ve hâkimiyeti ise yalnızca güç kullanımı ile olmamaktadır, gerçekte sağlanan otoriteden bahsedilebilmesi için düşük düzeyde de olsa bile bir gönüllülüğten bahsetmek gerekir. Otorite türlerini ise üçe ayıran Weber’in bu çalışmada bakılacak perspektife uygun görülen otorite tiplerinden ilki karizmatik otoritedir (Weber, 2005: 35-39). Liderin kutsal görünümüne ya da kahramanlığına bağlı olarak doğan karizmatik otorite biçimi başa geçiş biçimiyle geleneksel yapıyı yıkmaktadır. Ancak otoritesini sürdürebilmesi için hitap ettiği kitleyi etkileyen özelliklerinin yerine yönetimini rutinleştirmek durumunda kalan karizmatik otorite, nihayetinde yerine geldiği yönetim biçimine benzeyecek ve etkisini kaybedecektir (Ritzer & Stepinsky, 2015: 32-35). Aynı zamanda, geleneksel otorite kavramı ile yönetilen arasındaki bağıllık ilişkilerini de vurgulayan Weber, bahsi geçen otoritenin soyla aktarılmasının yanı sıra yönetilenin kendi isteğiyle bağıllık gösterdiği durumların da altını çizmektedir (Weber, 2011: 343-348). Geleneksel otorite ile karizmatik otoritenin bir arada görülebildiği durumlarda ise halk tarafından yönetimde olması istenen liderin geleneksel özellikleri vurgulanmaktadır. Buna göre, modern devletin kuruluşu ile birlikte Batı toplumlarında geleneksel ve karizmatik otorite figürlerinden uzaklaşıldığını, Doğu toplumlarında ise otoritenin halen baba-oğul ya da güçlü liderler ile özdeşleştirildiğini söylemek hatalı olmaz. Devletin ve devlete saygının Türk kültüründeki yerini aktaran Heper, Osmanlı Devleti ve Türkiye’de Batı tarzı eğitim almış bireylerin de köklerinden kopmadığını ve devletin meşruiyetini ve otoritesini tanıdıklarını

çeşitli kaynaklara dayandırarak vurgulamaktadır (Akt. Heper, 1985: 42-46). Otoritenin bu kadar ön plana koyulduğu toplumlarda kararların meşru görülen liderin yönetimine bırakılması makalenin ele aldığı asıl sorunsal olan kent planlaması hususunda da kendini göstermektedir.

Doğu ve Batı toplumlarındaki ayrımı açıklamak için kullanılacak bir diğer kavram ise merkez-çevre diyalektiğidir. Mardin, Türk toplumuna uyarladığı merkez-çevre kuramında, çağdaş devlet ve bürokrasiyi merkeze konumlandırırken geleneksel kalmış yönetilen halkı da merkezin çevresinde görmektedir. Merkez ile çevre arasında çatışma olduğundan bahseden Mardin, merkezin bir yandan çevreye hükmederken bir yandan da ayrıcalıklı konumunu korumak istediğinin altını çizmektedir (Akin, 2020: 131-135; Sunar, 2018: 188-190). Mardin ise, 1978 yılında kaleme aldığı *Görkemli Yapılar-Küçük Yapılar* makalesinde Türkiye’deki “yapı” sorunlarına da ayrıca değinmiştir. Düzen içinde devletin baskın rolünün altını çizen Mardin, Batı medeniyetinin ülkeye entegresinin bir sonucu olarak mahalli geleneklerin etkisinin azaltılma isteğini görmektedir. Kendi vurgusuyla devlet “mitos”unun güçlü bir şekilde kurgulanması halk nezdinde saygı ile korkuyu beraber uyandırmakta ve bu iki unsur ideolojik olarak farklı olan tüm görüşlerde de bulunmaktadır. Bu hususun tümünden faydasız bir durum olmadığını ve yalnızca Türkiye’ye özgü olmadığını söyleyen Mardin, devletin örgüt ve plan eksikliklerinin de bu yolla kapatılabildiğini vurgulamaktadır. Mardin’e göre, “oluşmamış” devlet yapısı bir taraftan yetkilerini ikincil yapılarla paylaşmak istememekte, bir yandan da süreçleri tamamlamaya istek göstermemektedir (Mardin, 2018: 355-360). Mardin’in görüşlerinde altını çizdiği devlet ve temsillerine halk tarafından duyulan saygı ile yapılardaki eksikliklerin bu duygulardan hareketle kapatılabilmesi ise planlamanın veyahut planlanamamanın halk tarafından algısı ile ilgili önemli veriler sunmaktadır.

Planlama hususunun örgütlenme sonucundan ziyade yönetsel araçlarla uygulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Weber’e göre Batı ile özdeşleşen profesyonel yönetim, akılcı hukuk, emeğin akılcı örgütlenmesi ve en sonunda akılcı kapitalizm Batı toplumlarına özgü kavramlardır. Doğu’yu ise Batı ile tam ters noktada konumlandıran Weber’e göre bu özelliklerin hiçbiri Doğu toplumlarında gözlenememektedir (Sunar, 2012: 188-189). Rasyonel olanın Batı olduğu Weberci sosyoloji geleneğinden hareketle özellikle planlama ve yönetim konularında uzmanlaşmanın Batı’ya has özgüllükler olduğunun altı çizilmesi gerekmektedir. Doğu toplumlarını ise geleneksel ve değerlere bağlı olarak hareket ile tanımlayan Weber bir yandan da bahsi geçen toplumların yerleşik hayata geçişinde sulama kanalları inşa ettiğini ve bu kanallar etrafında yaşadığını belirtmektedir. Yaşanılan yerlerin istilaya açık olması ise Doğu

toplumlarında yönetimi ve savunmayı geliştirmiştir. Yönetimin babadan oğula geçişi mülkiyetin de tek bir yöneticide olmasını sağlamış, diğer tüm aktörler ise hem mülk bakımından hem de güç bakımından söz sahibi olan yöneticiye itaatkâr hâle gelmiştir. Öte yandan da sulama kanallarının bazı Batı toplumlarında da görüldüğünü ileri süren Weber’e göre toplumsal yapı Doğu toplumları gibi şekillenmemiştir (Sunar, 2012: 193-198).

Kültürün toplumları şekillendiren önemli etmenlerden biri oluşunun altını çizmek gerekir. Doğu ve Batı toplumları arasında da kapitalist üretim tarzının gelişimi ve buna bağlı olarak mülkiyete bakış açısı ile zaman ve mekân algılayış şekilleri arasında keskin farklar bulunmaktadır. Aynı zamanda Doğu toplumları için otorite bir liderin ya da grubun şahsında özdeşleşirken, Batı’da bu durum yaklaşık 300 yıl önce çözümlenmiş ve otoritenin kaynağı hukuka dayandırılmıştır. Ayrıca, merkez-çevre diyalektiği üzerinden de bakıldığında Doğu toplumlarında merkezin çevreyi şekillendirmeye çalıştığı ancak çevrenin direnci nedeniyle bu durumun yeteri kadar gerçekleşmediği söylenebilir.

Doğu ve Batı arasındaki bu ayrımlara ilişkin olgular daha da çoğaltılabilir. Çalışmanın sınırlılıkları kapsamında yukarıda ele alınan konulara ilişkin sorulması gereken temel soru ise şudur: Doğu kendine has ekonomik, kültürel ve siyasi nedenlerden dolayı farklı bir planlama anlayışına mı sahip olmalıdır? Batı’nın gelişim sürecinde yaşamış olduğu çalkantılı yüzyıllar Doğu’da gerçekleşmeden, feodalite kendi içerisinde çözünmeden, otoriteye itaat konusunda mücadele edilmeden ve özel mülkiyet kavramı gelişmeden planlama mefhumu nasıl rasyonelleşebilir? Chang’e göre, bütün ülkelerin kısa bir zamanda ‘asgari küresel standartlara’ erişmesi olanaklı değildir. Bu anlamda, kurumsal yapının gelişimi de toplumların seçimlerine dayanmalıdır. Gelişmemiş ve tarihsel olarak aşamaları tam anlamıyla yaşamamış bir ülkeye, Batılı bir normda anlayış empoze etmek, ‘merdiveni itmek’ anlamına gelir. Bu nedenle ülkeler kendilerine uygun politika ve kurumları yeniden düşünmeli ve kararlarını kendileri verebilmelidir (Chang, 2021: 223-231). Kent planlamalarına ilişkin durum da bu minvalde düşünülmelidir. Tarihsel gelişim süreçleri farklı olan toplumların kentsel mekânlarını aynı şekilde planlayabilmeleri de olanaklı değildir. Bu nedenle, kentler için uygun planlama politikalarının belirlenmesi ve kurumların da bu planlara uygun olarak seçilmesi elzemdir. Ancak bu seçim yapılırken, Batı’nın gelişimi göz ardı edilmemeli ve nihai amaç her zaman kendi özgü koşullarına uygun şekilde inşa edilen merdivenin basamaklarında kararlı bir şekilde ilerlemek olmalıdır.

2. Türkiye’de Kent Planlama Süreci

Türkiye’de kentleşme tarihi çok uzun bir zamana dayanmamaktadır. Bu nedenle, 20. yüzyılın ortalarına kadar Türkler için “köylü toplumu” ifadesini kullanmak pek de hatalı değildir. Bu yıllara kadar nüfusun büyük bir çoğunluğu kırsal alanlarda yaşarken, 1950 sonrasında durum tersine dönmeye başlamış ve kentsel nüfus hızla artmıştır. Ancak, kentlerde artan bu nüfus beraberinde “kentlileşme” olarak ifade edilen unsurları da beraberinde getirmedeği literatürde sıklıkla karşılaşılan ve kentsel planlamayı da etkileyen bir tartışma konusudur. Kentbilimciler arasındaki yaygın görüşe göre Türkiye’de kentleşme, kırsal alandaki alışkanlıkların kentlere taşınması şeklinde gerçekleşmiştir. Keleş’in ifadesiyle, “kentleşme akımı ile ortaya çıkan toplumsal değişimin, insanların gerek davranış ve ilişkilerine gerekse tutum ve değer yargılarına sirayet etmesi, söz konusu alanlarda maddi ve manevi değişiklikler meydana getirmesi” (Keleş, 2021: 70) şeklinde tanımlanan “kentlilik bilinci” kavramına göre Türklerin “kentlileşmeden kentleşen” bir toplum olduğu söylenebilmektedir.

Bu noktada konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına “kent görgülülük” kavramının da üzerinde durmak gereklidir. Tankut’a göre; belirli düzeyde kentsel yaşam pratiğine haiz olmak kent görgülülüğün en kısa tanımıdır. Kentlerde, deneyim ve gözlem yoluyla elde edilen işlevsel bilgilerin uygulamaya aktarılması ve bir geleneğin oluşturulması kent görgülülük kavramı ile ifade edilmektedir. Kent görgülü bir toplum; kentsel hizmetlerde çağdaş çevre standartlarının sağlanmasını ve çağdaş bir kent imajının yaratılmasını isterken, aynı zamanda bunların talep edilebilmesi için bazı ön koşullar da bulunmaktadır. Bu ön koşullar; uzun bir kentlilik ve kentsel mülk sahipliği geçmişi ile belirli düzeyde bir yerel yönetim deneyime sahip olmaktır (Tankut, 1993: 213).

Türk toplumunda kent görgülülük kavramının yeterince gelişmemesinin temel nedeni, kentleşme sürecinin geç yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan diğer ülkelere benzer olarak Türkiye’de kentleşme, İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında kırdan kente göç ile birlikte hızlanmıştır. Bu sürecin, 1950-1960 yılları arasındaki “plansız dönem” diye ifade edilen zamana denk gelmesi ise kentleşme sorununu daha da arttırmıştır. Zaten önceki yıllarda (1925-1939) planlı bir şekilde sıfırdan inşa edilmeye çalışılan tek kent olan Ankara’da da durum farksızdır. Ankara’nın imarında bireylerin çıkarları ön plandadır ve İmar Planı kağıt üzerindeki farklı uygulanarak kaçak yapılaşmanın önü açılmakta ve oldu-bittiler büyük ölçüde kabul edilmektedir (Tankut, 1993: 130). Bu oldu-bittiler, ilerleyen yıllarda başta

İstanbul olmak üzere diğer kentlere de sirayet etmiş ve kentleşme büyük ölçüde plansız ya da günü kurtaran geçici planlar ile ilerlemiştir.

Cumhuriyet tarihi açısından, Ankara’nın planlı imar sürecinde başlayan kentleşmedeki bu sorun, merkez-çevre diyalektiği üzerinden açıklanabilmektedir. Bu bağlamda Ankara’nın planlı imar sürecinde, merkezde bulunan bürokrasideki elit cumhuriyet yöneticilerinin Avrupa’daki kentlere benzer bir başkent kurmak için çabaladıkları ancak çevrede yer alan halkın bu çabalar konusunda pek de istekli olmadığı görülmektedir. Bu isteksizlik ise en temelde, halk yığınlarının sınıfsal bir bilincinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Çınar’a göre, mekâna ilişkin verilen kararları sınıf mücadelesinin varlığı ile ilişkili düşünmek gerekir. Ankara’nın imar sürecinde de sınıfsal az gelişmişlik kırılmamış, özellikle mülk sahibi olan çıkar gruplarının baskılarına boyun eğilmiştir (Çınar, 2004: 238-239). Bu anlamda merkezin, çevreyi dönüştürememesi ya da dönüştürmek istememesi söz konusudur. Çevrede ise sınıfsal bir bilincin olmaması kent planlama sürecini olumsuz etkilemiş ve özellikle dönemin feodal ilişkileri içerisinde belirli grupların zenginleşmesi, alt kesimlerin ise gecekondulara mahkûm edilmesi ile sonuçlanmıştır.

Diğer kentlerde ise büyük çaplı kentsel imar planları mevcut değildir. Başta İstanbul olmak üzere diğer kentlerde imar süreci, kısmi bölgesel imar planları doğrultusunda, eskiden imara açık olmayan yerlerin yapılaşması ile gerçekleşmektedir. Bu durumda yine merkezle feodal ilişkiler üzerinden gelişen bir grup insan arazi spekülasyonları üzerinden zenginleşirken, sosyoekonomik koşulları daha aşağıda olanlar ise altyapısı olmayan kamu arazilerine gecekondular yaparak kentleşme sürecini daha da plansız hale getirmiştir. Yılmaz’a göre, bu “illegal” ve “plansız” yapılaşmaların merkezi ve yerel yönetimler tarafından göz ardı edilmesinin en önemli sebebi ise gecekonduların yaratmış olduğu gizli ekonomik ilişkiler bütünüdür. Ayrıca, gecekondulaşma sadece nüfusun artışına yol açmamış, aynı zamanda tüm kırsal yaşam alışkanlıkları da kente taşımıştır (Yılmaz, 2011: 2). Bu durum günümüzde, gecekondular mahalleleri üzerinde yükselen gökdelenlere de yansımış, kırsal alışkanlıklar bu mekanlara da taşınmıştır.

Plansızlık halinin bir diğer önemli sebebi de kentsel mülkiyet kavramına ilişkindir. Ülkede kapitalist üretim tarzı henüz yerleşmediği ve güçlü bir burjuva sınıfı oluşmadığı için kentleşmede sorunlar yaşanmaktadır. Kırdan kente yeni gelmiş insanların barınma ihtiyacını gidermek için gecekondular yapması ve süreç içerisinde siyasetçilerin oy kaygısı nedeniyle gecekondulara tapu dağıtılması şeklinde gerçekleşen “af politikaları” da mülkiyete ilişkin sorunları daha da karmaşılaştırmıştır. Bu mülkiyet sorunları, kente

ilişkin planlama yapmayı da zorlaştırmakta, işleri içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Ayrıca, yapılan bu evlerin doğal afetlere karşı dayanıksız olması da kent planlamasını olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Davis'e göre kentler, ilk kuşak şehir planlamacılarının öngördüğü gibi cam ve çelikten değil, büyük oranda kaba tuğla, saman, geri dönüştürülmüş plastik, briket ve hurda tahtalardan inşa edilmektedir. Işıklı güzel kent ütopyaları yerini çöp ve pislik içinde kentlere bırakmıştır. Davis, Anadolu'da dokuz bin yıl önce kurulan Çatalhöyük'ün kerpiç evlerinin bile daha dayanıklı olduğunu söylemektedir (Davis, 2020: 34). Türkiye'deki gecekondu mahallelerinin de durumu Davis'in anlattığına benzer şekildedir. Günümüzde; özellikle büyük kentlerdeki gecekondu mahalleleri de doğal afetlere karşı dayanıksız haldedir. Sokakların dar olması, evlerin ahşap doğramalarının bulunması, altyapı yetersizlikleri gibi nedenlerden dolayı deprem, yangın, sel gibi durumlar bu mekanları doğrudan etkilemektedir.

Kentlerde yerel yönetim sisteminin 19. yüzyılın ortaları gibi geç bir tarihte görülmeye başlanması kent görgülülüğü etkileyen bir diğer husustur. Ancak bu durum Osmanlı Devleti'nde taşra yönetimlerinin olmadığı şeklinde algılanmamalıdır. Tekeli ve Ortaylı'ya göre, Osmanlı taşra yönetimi ile Batı Avrupa kent yönetimleri 16. yüzyıla kadar birbirine benzer şekilde yönetilmektedir. Osmanlı'da eyalet ve sancak düzeyindeki mülki amirler (kadılar), askeri amirler, beylerbeyi ve sancak beyleri ile örneğin İspanya'daki "Maire", "Precator" veya "Alcade" birbirine özdeş yapıları ifade etmektedir. Ancak buradaki temel farklılık, halk ile istişarenin kurumsallaşma düzeyidir. Avrupa'da feodal otoriteler mahalli yönetim içerisinde resmi olarak yer alırken Osmanlı'da ise yerel unsurlar 19. yüzyıla kadar böyle bir konumda yer almamıştır (Tekeli ve Ortaylı, 1978: 4-5).

Yerel yönetimlerin geç bir tarihte ortaya çıkışı ve bunun toplumsal bir mücadele çerçevesinde gerçekleşmemesi ise feodal sınıfların, Avrupa'dakine benzer şekilde, kentsel burjuvaziye dönüşmemesine yol açmıştır. Bu durum kentsel mülkiyet kavramının da oluşmamasına neden olmuştur. Nihayetinde, bu üç unsurun yokluğu Cumhuriyet dönemi kent planlamalarını derinden etkilemiştir. Cumhuriyet'in elit yöneticilerinin milli bir burjuva sınıfı yaratma hedefi de bu durumla yakından ilişkilidir. Keyder'e göre, Erken Cumhuriyet dönemi öncesi Osmanlı Devleti'nde görülen burjuva sınıfının çoğunlukla gayrimüslim halktan oluşması savaş sonrası sınırlar değişince özellikle sermaye sahibi kesimin oldukça azalmasına yol açmıştır. Kurulan Cumhuriyet'in bürokrasi sınıfı çoğunluğu ve gücü rakipsiz bir biçimde elinde tutmaktadır, ancak bir yandan da kalkınma hedefleyen devlet için burjuva sınıfının güçlendirilmesi temel amaçlardan biri hâline gelmiştir. Bu gaye ise bürokrasinin imtiyazlarla desteklediği milli burjuva sınıfının

temellerini oluşturmaktadır (Keyder, 2013: 93-115). Ancak yaratılan bu burjuva sınıfı kentlilik bilincine sahip olmadığı için, kent planlaması konusunda da bir fikir sahibi değildir. Bunların içerisinde bulunan büyük toprak sahiplerinin de kentsel burjuvaya dönüşmemesi ve bu anlamda kendi çıkarları doğrultusunda kentleri kırsal alan mantığında şekillendirmesi, kent planları önünde büyük engel oluşturmuştur.

Türkiye’deki kentlerin plansız bir şekilde büyümesine ilişkin önemli hususlardan biri de otorite kavramı ile ilişkilidir. Bu anlamda, demokrasi kavramının içselleştirilememesi ve neredeyse pek çok kurumun başındaki yöneticinin uzun yıllar boyunca aynı konumda görev yapması Türklerin otoriteyle kurduğu ilişkiyi göstermektedir. Türklerin otorite güce eğilimli olmalarının nedenleri arasında ise; köklü devlet geleneğinin yanı sıra aile hayatında baba otoritesinin güçlü olması da bulunmaktadır. Bu anlamda, devlet de “vatandaşlara bakması gereken baba” olarak algılanmaktadır. Bu nedenle Türk kültüründe güçlü figürlerin sevilmesi ve tüm planlamanın da bu figürler tarafından gerçekleştirilmesi tarih boyunca görülmüştür. Osmanlı Dönemi’nde sultanın halifelik statüsü ile birlikte ülke sathındaki tek hakim güç olması ile cumhuriyetin ilk yıllarında kurucu iradenin ülkeyi muhalefetsiz bir şekilde yönetmesi benzer bir altyapıdan kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca uzun yıllar yönetimde bulunan siyasi figürlerin de aynı şekilde güçlü liderler olması, Türklerin otorite güce eğilimleri ile yakından ilişkilidir. Ayrıca, Türkiye’de, karşılaşılan bir baskı sonucu ortaya çıkan her otorite gücü, zamanla yerine geldiği yönetim anlayışına benzemiştir. Karizmatik otoriteye sahip liderler ülkeye ilişkin planlar konusunda ana belirleyici haline gelmişlerdir. Bu durum, geleneksel olarak aile içerisindeki “baba” figürünün, devlet yönetimine yansması ile açıklanabilir.

Cumhuriyet Dönemi boyunca yerel yönetimlerde de karizmatik otorite figürleri sıklıkla görülmektedir. Bu figürler, çok uzun yıllar boyunca belediye başkanı olarak görev yapan isimlerdir. Örneğin; 1929-1946 yılları arasında tam 17 yıl Ankara’nın hem valisi hem de belediye başkanı olan Nevzat Tandoğan karizmatik otoriteye verilecek önemli yerel önderlerdendir. Günümüze yakın tarihlerde ise Aytaç Durak, Yılmaz Büyükerşen, Mehmet Özhasaki, Yusuf Ziya Yılmaz, Ahmet Eşref Fakıbbaba gibi isimler de kendi bölgelerinde uzun dönem belediye başkanlığı yapmıştır. Bu durum yerel yönetimlerde de aynı merkezi hükümete benzer şekilde karizmatik otorite figürlerinin güçlü olduğunu göstermektedir.

Planların hazırlanması ve uygulamasında karizmatik lider figürleri süreç hız kazandırsa dahi; ihale süreçlerinde şeffaflığın sağlanamaması, hizmetlerde toplum yararının öncelik hale getirilmemesi ya da çeşitli projelere gereksiz

kaynak ayrılması gibi durumlarla karşılaşılması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Ayrıca, bu liderlerden sonra gelenlerin kentlerde eskisinden farklı bambaşka bir plan ortaya koyma ihtimali de oldukça yüksektir. Bu durum hem zaman hem de kaynak israfı doğurmakta ve kentlerin bir türlü tam anlamıyla planlı gelişmemesine yol açmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, otorite figürünün güçlü olması kentlerde planlamayı azaltan hususlardan biridir.

Kent planlamasına ilişkin bir diğer sorun da merkez-çevre ilişkisi olarak ifade edilen sürece dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki modernleşme ve Batılılaşma isteği yönetici elitlerin içerisinde en önemli tutku olarak göze çarpmaktadır. Lale Devri sonrasında Osmanlı padişahlarına kadar sirayet eden bu tutku, Anadolu köylüsünde hiçbir zaman karşılığını tam anlamıyla bulamamıştır. Merkezin özellikle modernleşme hareketleri ile dönüştüğünü, ancak halkın merkeze uyum sağlayamadığını belirten Mardin, bu uyumsuzluğun aşılması için yerleşmenin önünün açıldığını da aktarmaktadır. Yarı-özerk olarak tanımlanan yerel kurumlar, merkez ile çevre arasında tampon görevi görürken resmî görevlilerin yerelde üst konumda olması da yeni bir hiyerarşi doğurmaktadır (Mardin, 2017: 35-48). Bu bağlamda yerel yöneticilerin hem devleti temsil etmesi hem de halkla korkulan devlet arasında bir iletişim aracı olmasının benimseme duygusu uyandırdığı çıkarımı yapılabilmektedir.

Aynı zamanda Türkiye'de yerel yönetimler, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da demokrasinin halka yayılması için önemli bir işlev görmüştür. Kentleşme süreci ise, tam da bu merkez-çevre diyalektiği ile açıklanabilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında merkezi temsil eden kurucu iradenin Ankara üzerinde Batılı anlamda planlar yapması ama halkın bu planlara karşı direnmesi merkez-çevre diyalektiğinin en iyi örneklerinden bir tanesidir. Zamanla merkezde yer alan iktidar elitlerinin de çevre nezdinde dönüşüme uğraması ve taşra zihniyeti ile kentlerde rantın kapısını aralaması da plansızlığa ilişkin önemli bir aşmaktır.

Kent planlamalarına ilişkin son husus ise Türk insanının zaman ve mekâna bakış açısı ile ilişkilidir. Zamanın yönetiminin ve gün içi planlamanın sanayileşme ile birlikte Batı toplumlarında yaşam biçimlerini şekillendirmesi Doğu toplumlarında daha geç ortaya çıkmıştır. Üretim tarzının değişmesi ve Batılılaşma hareketlerinin etkileri zaman hususunda özellikle iş günlerinin planlanmasında görülmüş ve kentli bireyin yaşamı mesai saatlerine adapte olmuştur. Kırsalın ise bir yandan kent ile maddi ve kültürel alışverişi zaman algısını kente göre uydursa da iş görme ile ilgili güneşin doğuşu ve batışı gibi coğrafi sebepler ve namaz vakitleri gibi dini sebepler günlerini planlamada

daha önemli etkenler olarak göze çarpmaktadır. Ancak günümüzde tüm bu kültürel etmenlerin ardında toplumun bütünündeki zaman algısının değiştiği, özellikle de kentli Türk insanının Batı tarzı zaman yönetimini uyguladığı görülmektedir. Türk insanı, mesai saatlerine uygun şekilde iş gidip-gelmekte, toplu taşıma saatlerini buna uygun olarak düzenlemekte ve sosyal hayatındaki buluşmalarda net bir saat dilimine göre hareket etmektedir.

Mekân da zamana bağlı olarak değişen kavramlardan bir tanesidir. Lefebvre’ye göre mekân toplumsal bir üründür ve her üretim tarzı kendine uygun mekânı belirlemektedir. Mekân, siyasal ve stratejik olduğu için homojen olamaz ve mekânın üretimi ile metanın üretimi arasında diyalektik bir ilişki vardır. Bu anlamda, mekân planlamalardan oluşmaktadır. Buna göre Lefebvre, mekân gibi doğanın da siyasallaştığını ve şehir planlamalarının politik anlamlar ifade ettiğinin altını çizmektedir. Buna göre, “egemen sınıfların mekânı bir enstrüman gibi kullandığını” söyleyen Lefebvre, otoritenin toplumu yönetebilmek için her ilişkiyi mekân üzerinden kurabildiğini ve kontrol edebildiğini belirtmektedir (Lefebvre, 2014: 21-29). Harvey’ce göre ise mekân, doğal bir olgu olarak günlük anlamların atfedildiği yerlerdir. Farklı toplumların ya da alt grupların değişik şekillerde kavradığı mekân olgusu, tek ve nesnel değildir. Bu anlamda mekâna dair süreçler, özgül üretim tarzları ile yakından ilişkilidir (Harvey, 2019: 229-230). Bu anlamda Türk insanının kentleşme sürecinde mekânı algılama şekli Batı’dan daha farklıdır. Bunun en temel nedeni ise, “sanayi kentleri” sürecinin Türkiye’de yaşanmamış olmasıdır. Ulaşım, konut, sağlık gibi kent haklarının talep edilmesindeki eksiklik de mekânla kurulan ilişki ile açıklanabilmektedir. Bu anlamda Türk toplumunun Batı’ya göre mekân algısının daha geçici olduğu ve bunun da kent planlaması yaparken işleri zorlaştırdığı söylenebilir.

Sonuç

Doğulu bir toplum özellikleri gösteren Türkler, kent planlaması sürecinde belli başlı sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların temelinde ise Doğu-Batı ayrımı üzerinden açıklanan; üretim tarzı, mülkiyet, otorite, zaman ve mekâna bakış açısı ve merkez-çevre diyalektiği gibi kavramlar yer almaktadır. Batılı ülkelerde kapitalizm belirli bir üretim biçimi oluşturmuş ve bu oluşan üretim anlayışı özel mülkiyet ile birlikte gelişmiştir. Doğu’da ise üretim kırsal alana dayandığı için genellikle kolektif mülkiyet anlayışı içerisinde hareket edilmiştir. Aynı zamanda Batı toplumları egemenlik ve otoritenin meşruluğunu hukuka dayandırırken, Doğu toplumları için geleneksel ve karizmatik otorite unsurları egemenliğin temsilcisi olmuşlardır. Ayrıca Doğu için zaman ve mekân mefhumları daha belirsiz bir olgu iken, Batı için bu kavramlar rasyonelleşmiştir. Son olarak, Doğu toplumlarında merkezde

bulunan bürokrasinin çevre ile sürekli etkileşim ve çatışma halinde olması da kent planlamaları ile ilişkilendirilebilir.

Batılı tarzda modernleşme çabaları içerisinde olan, ancak pek çok açıdan Doğu toplumu özelliği gösteren Türk toplumu, kentleşme sürecinde de belirli başlı zorluklar yaşamaktadır. Kentleşme sürecinin geç bir tarihte başlayarak halen hızını sürdürmesi, kentsel mülkiyet kavramının oturmaması ve modern yerel yönetim sisteminin geç bir tarihe kadar kurulamaması bu zorlukların temel başlıklarıdır. Bunları etkileyen temel olgular incelendiğinde; burjuva sınıfının bir mücadele sonucu değil merkezin eliyle yaratılması, merkez ve çevre arasındaki çatışma, geleneksel ve karizmatik otoritelere bağlılık gibi hususların yanı sıra zaman ve mekân mefhumuna bakış açısına ilişkin farklılıklar da görülmektedir. Nihayetinde, Türkiye'nin halen kapitalist üretim ilişkileri içerisindeki yerini tam olarak bulamaması kentsel planlamayı etkileyen temel husustur.

Türkiye'deki kent yönetimlerine ilişkin temel kurumlar Batı'dan ithal edilmiştir. Personel yönetimi, seçim sistemi, denetim, karar alma süreçlerine katılım, mali yönetim gibi pek çok konuda Türkiye'deki kent yönetimleri Batı'ya benzer modeller ile hareket etmektedir. Bu durum, yaklaşık 200 yıldır Batılılaşma hedefi ile ilerleyen Türkiye için normaldir. Ancak bu kavramların Türkiye'ye özgü bir şekilde geliştirilmesi gerektiği de aşıkârdır. Tarihsel süreçte, uluslararası örgütlerin isteklerine göre şekillendirilen yerel yönetim anlayışının sürekli bir değişime uğradığını ve çok kısa zaman aralıklarında sistemlerin değiştiği görülmektedir. Büyükşehir Belediyelerinin gelişim süreci bu konudaki en önemli örneklerdendir. Merkezi hükümette herhangi bir iktidar değişikliği yaşandığında, sistemin yeni gelenlere uygun bir şekilde yeniden ele alınacağını öngörmek de zor değildir. Bu durum, kent planlamasına ilişkin hususlarda da büyük bir çıkmaza yol açmaktadır. Bu çıkmaz, kent planlamalarının Türk toplumunun özelliklerine uygun olarak hazırlanması ve bu genel planlama kültürünün uzun yıllar boyunca korunması ile çözülebilir.

Bunun için öncelikle yapılması gereken, kentsel mülkiyet sorunları ve gecekondu probleminin çözülmesidir. Her ne kadar geçmişe göre etkisi azalsa da kaçak yapılaşma ve gecekonduyla mücadele konusunda merkezi hükümet, kamunun yararını gözetken kentsel dönüşüm projelerine ağırlık vermelidir. Ayrıca, burjuva sınıfının eskisine göre kentlerde daha fazla olması ve feodal alışkanlıkların azalmaya başlaması da kentsel planlamalarının daha sağlıklı bir şekilde yapılabilmesini sağlayacaktır. Bu politikayı destekleyecek çalışmalara devam edilmeli ve kent yönetimlerindeki feodal toprak sahiplerinin varlığı ile mücadele edilmelidir. Bu anlamda, kent meclislerinde

halkın her kesiminden insanların yer alacağı bir seçim sisteminin kurulması planlamanın kamu yararı gözetilerek hazırlanmasını kolaylaştıracaktır. Bu seçim sisteminin kurulabilmesi için mahalle yönetimlerinin öne çıkarılması bir çözüm olarak sunulabilir. Aynı zamanda, Türklerin otoriter güce eğilimli olmasının fırsata çevrilmesi de kent planlamalarını olumlu yönde etkileyebilir. Bu anlamda, kent yönetimlerinde güçlü bir başkanlık sisteminin kurulması ve kararların denetimi için iç örgütlenmede fren ve denge mekanizmalarının geliştirilmesi ile kent planlamalarındaki tıkanıklıklar giderilebilir. Bunlara benzer öneriler çoğaltılabilecek olsa da genel olarak söylenebilecek temel sonuç ise, Türkiye’de kent yönetimlerine ilişkin Batı’dan alınan kurumların varlığının korunması, fakat bu kurumların Türklerin yapısına ve tarihsel gelişim süreçlerine uygun olarak yeniden düşünülmesidir.

Kaynakça

- Akbulut, Ö. (2002). “Türkiye’de Planlama Kültürü Üzerine Bir Deneme”, *Amme İdaresi Dergisi*, 35(1), 29-54.
- Akın, M. H. (2020). “Tarihsel ve Sosyolojik Bir Mesele Olarak Türk Modernleşmesi”, L. Sunar (Der.) *Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce I içinde* (123-143), Ankara: YTB Yayınları.
- Atatürk’ün Bütün Eserleri (1998). “Afgan Sefiri Ahmet Han’ın Nutkuna Cevap, 2 Mart 1922”, Cilt 12 [1921-1922] içinde, 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2012). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Döneminde Mimari Kültür*, 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Chakrabarty, D. (2000). *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, New Jersey: Princeton University Press.
- Chang, H. (2021). *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çınar, T. (2004). *Dünyada ve Türkiye’de Başkentlik Sorunu*, 1. Baskı, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Davis, M. (2020). *Gecekondu Gezegeni*, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları
- Erdoğan, Ş. Ö. ve Övgün, B. (2018). “Planlama Tartışmalarına Farklı Bir Yaklaşım: Planlamayı İnsan Üzerinden Düşünmek”, *Memleket Siyaset Yönetim*, 13(29), 31-58.
- Genç, M. (1989). *Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(1), 175-186.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin Durumu*, 8. Baskı, S. Savran (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Karpat, K. (2014). *Osmanlı Modernleşmesi*, 2. Baskı, C. Elitez (Çev.), İstanbul: Timaş Yayınları
- Keyder, Ç. (2013). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, 18. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Keleş, R. (2021). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, Ankara: İmge Yayınları
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*, 2. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2017). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1*, 23. Baskı, M. Türköne, T. Önder (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Mardin, Ş. (2018). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, 26. Baskı, M. Türköne, T. Önder, (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Marx, K. (2011). *Kapital, Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili, Birinci Cilt*, A. Bilgi (Çev.), Ankara: Sol Yayınları
- Raff, D. (1988). *Wage Determination Theory and the Five-Dollar Day at Ford*, *The Journal of Economic History*, 48(2), 387-399.

- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, 4. Baskı, I.E. Howison (Çev.), Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Said, E. W. (2025). *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 13. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Sezer, B. (2018). *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, 2. Baskı, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Sunar, L. (2012). *Marx ve Weber’de Doğu Toplumlari*, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sunar, L. (2018). *Sosyal Tabakalaşma: Kavramlar, Kuramlar ve Temel Meseleler*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tankut, G. (1993). *Bir Başkent’in İmarı Ankara: (1929-1939)*, 2. Baskı, İstanbul: Anahtar Yayınları.
- Tekeli, İ. ve Ortaylı, İ. (1978). *Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi Birinci Kitap*, 1. Baskı, E. Türkcan (Ed.), Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırmalar Dizisi (Belediyecilik Araştırma Projesi), Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite*, 1. Baskı, H. Bahadır Akın (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (2011). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, 1. Baskı, Ö. Ozankaya (Çev.), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Yılmaz, E. (2011). “Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kentleşme ve Konut Politikaları”, Seminer, Bahar 2011.